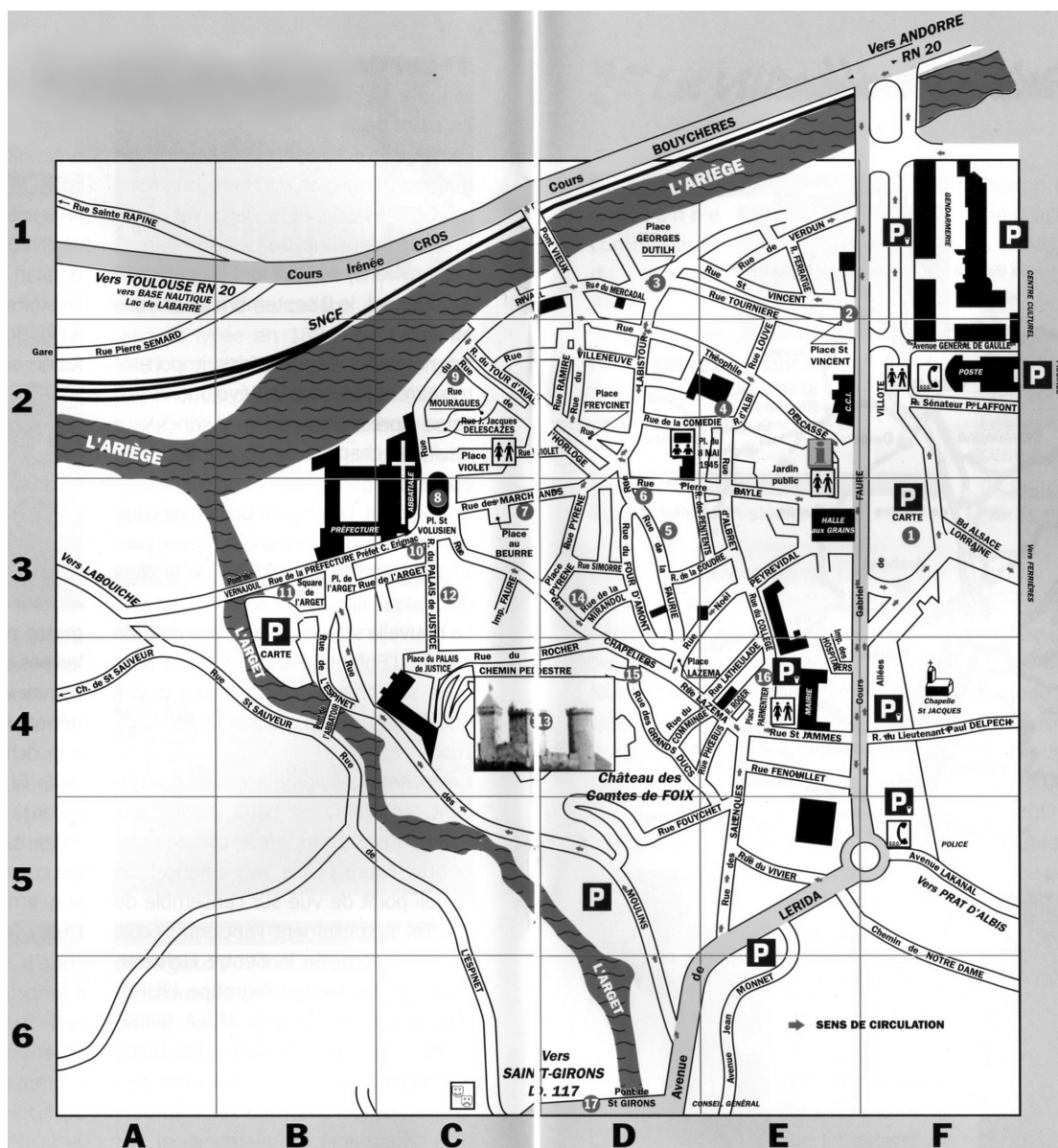


## In de schaduw van de Pyreneeën – Foix

Wie in de sporen van Terpstra's Schaduw<sup>1</sup> te Toulouse de trein naar het zuid-en neemt, komt ongeveer halverwege de grens langs het stadje Foix, al zwijgt Terpstra er in alle talen over. De indruk die een passerende reiziger daarbij opdoet blijkt wonderwel te kloppen met het beeld dat Havank schetst in de openingszinnen van *Deurwaarders delirium* (1950). Dat is deels te verklaren doordat de spoorlijn dwars door de daar beschreven moordsceïne loopt. Maar vooral blijkt Havanks beschrijvende talent, net als in *Cagnes-sur-Mer*, met gemak ruim een halve eeuw te kunnen overbruggen.



De plattegrond geeft 600 bij 600 meter weer en is overgenomen uit de folder van het plaatselijke Office de Tourisme. De nieuwbouwwijken waaieren vooral uit naar het zuiden, rechts van de kaart; de compacte oude stad is derhalve

<sup>1</sup> Zes Schaduwen in de sneeuw (1969)

excentrisch gelegen, door groen omzoomd, nog bijna als in Havanks tijd. Dat geldt ook voor het goed geconserveerde stadsgezicht vanaf het kasteel.



De linkerfoto ziet naar het noordoosten en wordt beheerst door de kerk van Saint-Volusien en de préfecture. Helemaal links is nog net iets van het spoorstation te zien. De rechterfoto is naar het oosten gericht en geeft een goede indruk van de radiale structuur van de oude stad. Aan de overzijde van de rivier de Ariège staat een lange rij panden met de rug tegen de helling.

Het kasteel doet dienst als historisch museum, en een paneel daar meldt dat de *Pont Vieux* tot 1963 als enige Foix met de overzijde van de Ariège verbond. Vanuit het *Hôtel de France*, waar de Schaduw en Silvère verblijven, moet bij die brug het notarishuis aan de overkant van de rivier te zien zijn, met het kasteel op de achtergrond. Tegenwoordig ligt aan de Ariège slechts Hôtel Lons<sup>2</sup>, en wel aan de stadszijde; dat kan het dus niet zijn. De familie Lons wist zich echter nog het *Hôtel du Tourisme* aan de overzijde te herinneren dat al van oudsher had bestaan maar vóór 2000 was opgeheven. Het lange rozerode gebouw tegenover de brug heeft thans een woonfunctie.



2 Een *ancien relais de poste*, thans genoemd naar de familie die het enige decennia geleden overnam. Hoe het daarvóór heette is mij onbekend. De naam Lons illustreert de historische band tussen Foix en Pau, waarvan Lons tegenwoordig een buitenwijk is.





Bovenstaand beeld is ongeveer wat de Schaduw zag toen hij het hotel verliet op weg naar de notariswoning, al zal hij meer naar rechts gestaan hebben, en was parkeren op de brug in zijn tijd ongetwijfeld verboden. Het lijkt overigens sterk dat iemand vanuit het hotel zou kunnen zien wat er zich aan de overkant binnen afspeelt: De afstand is ruim 50 meter, de ramen zijn smal, en om in juli om 6 uur 's avonds staat de zon weliswaar niet heel laag, maar toch in het gezicht. Havank heeft hier dus een artistieke vrijheid genomen.

De vraag om welk van beide panden aan weerszijden van het brughoofd het gaat is niet eenvoudig te beantwoorden. *Het was een hoog en streng huis, met al de kilte van de Franse provinciale deftigheid. En alle zonneluiken waren dicht, alsof het huis reeds bij voorbaat in de rouw was gegaan. Het had een hoge, glanzend donkergroen geschilderde deur.* Het hoogste huis van de twee heeft geen luiken;



het lagere huis heeft ze aan de stadszijde. Op de linkerfoto is rechts nog een stukje van het voormalige hotel te zien; op de rechterfoto liggen brug en hotel

links buiten beeld. De hoge, zij het niet donkergroene, voordeur van het lagere pand ligt aan de straat die in het verlengde van de brug loopt, maar op de begane grond van het hoge pand daar tegenover bevindt zich achter de gehele gevel een restaurant; de opgang naar de woning moet dus elders zijn.



Gezien vanuit de Rue du Mercadal, parallel aan de rivier, met het lagere pand op de achtergrond, blijkt het hoge pand op de voorgrond een deur aan die straat te hebben die toegang moet geven tot het restaurantgedeelte, en rechts daarnaast nog een inham met een poortje en een balustrade.



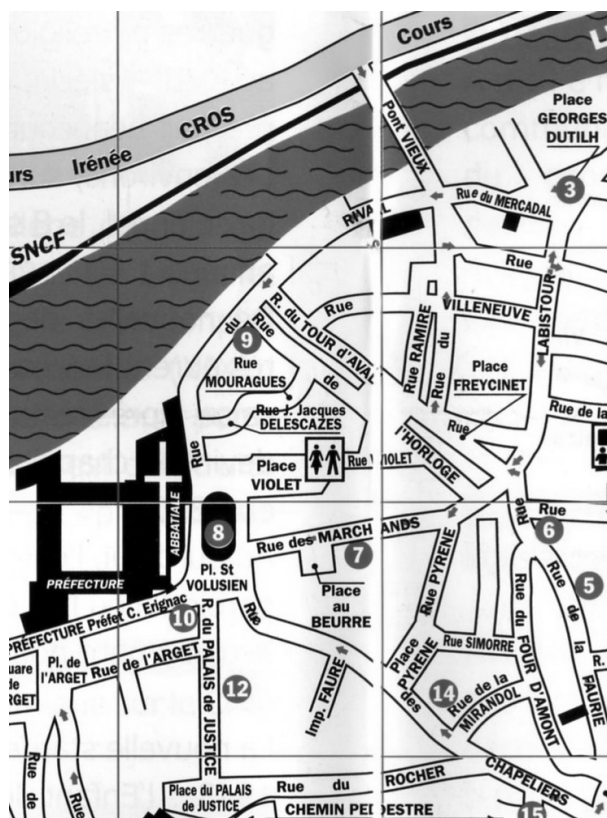
Achter dat poortje voert een trap omhoog naar het woon- en werkgedeelte boven de begane grond. Ironisch genoeg is daar thans een advocatencollectief gevestigd, zij het niet onder de naam *Bavarde*. Helaas heb ik geen goede foto van hun naambordje op het poortje.

Aangezien in zijn beschrijving geen sprake is van een dergelijke karakteristieke entree, moet Havank het lagere van de twee panden op het oog moet hebben gehad, des te meer daar dat zich het meest recht tegenover het voormalige hotel bevindt.

Het hoeft overigens niet te verbazen dat de naam *Bavarde* in werkelijkheid niet voorkomt: Het is een typische Havank-woordspeling. Een *bavard* is een kletsmeier; *bavarder* is kletsen. Als het boek in Nederland had gespeeld zou de deurwaarder *Zwets* geheten hebben. Op het eerste oog klopt die naam niet met de hem toegemeten rol: Hercule Bavarde slaakt hooguit een kreet als hij in het begin van het boek vermoord wordt, en komt verder niet aan het woord. Het attribuut is echter wel toepasselijk op zijn functie als senator; Havank laat zijn afkeer van politici her en der in zijn oeuvre blijken. De naam *Bavarde* bevat trouwens nog een dubbele bodem, zoals zal blijken uit de geschiedenis van Marie Lafarge.

Vanaf de notariswoning loopt de Schaduw door de hobbelige straten van het lauwe stadje, langs de Préfecture en de Kathedraal, naar de Rue Bouffon en de 'Pharmacie de l'Ariège' van Dr. A. Poil. Dat is niet geheel nauwkeurig, want welke route de Schaduw ook neemt, hij zal altijd de abdijkerk – geen kathedraal – als eerste tegenkomen. De voormalige abdij is door het wereldlijk gezag in beslag genomen en dient nu als Préfecture, maar vormt nog steeds één geheel met de kerk, zodat we Havanks beschrijving niet als volgordelijk hoeven op te vatten. De apotheek zou zich even verderop moeten bevinden. Mijn zoektocht naar de Pharmacie de l'Ariège is echter op niets uitgelopen, en ik ben blij dat ik niet ter plaatse naar A. Poil gevraagd heb, want dat blijkt alweer een Havankgrap:





De franse uitdrukking *à poil* betekent *spiernaakt*. De *Rue Bouffon* bestaat niet, en heeft ook niet bestaan, voor zover ik kon nagaan aan de hand van de straatnaambordjes die ook de historische namen toonden. *Bouffon* betekent (hof)nar, en het door Havank aangeduide buurtje ligt weliswaar aan de voet van het grafelijke slot waar een dergelijke figuur werkzaam zal zijn geweest, maar geen van de straatjes daar is lang genoeg is om een nummer 46 te herbergen. Het valt op dat 46 *Rue Bouffon* het enige concrete adres in Foix in het hele boek is; dat zou kunnen betekenen dat het juist daarom verzonnen moet zijn. En wie weet is *Bouffon* een toespeling op een sigarenmerk.

het Place Saint-Volusien, dat wat vanuit de Rue du Rival, met de kerk net niet zichtbaar aan de rechterhand, domineert een lelijke overkapping, met op de achtergrond het slot, en een cafeetje. Dat blijkt het *Café du Commerce* te zijn, dat door de Schaduw wordt gefrequenteerd. Op zondag is het, zijn naam indachtig, gesloten, maar 's maandags is het geopend, en het is van binnen precies zo klein als Havank het beschrijft: Er zijn twee rijen van



drie tafeltjes, met de toog aan de lange zijde, zodat iemand die in het midden zit inderdaad alle gesprekken om hem heen zou kunnen volgen, zoals de Schaduw beweert.

Op de bovenverdieping hingen in 2009 wat schilderijen van Mattin Partarrieu (1946), waarvan er één een illustratie van een Schaduwverhaal zou kunnen zijn.





Tegenover het café staat de kerktoeren. De kerk is genoemd naar Volusianus, rooms bisschop van Tours uit de tijd van Clovis, die om onduidelijke redenen naar het Visigotische zuiden trok. De Visigoten moesten niets van Franken hebben en hingen ook een andere vorm van het Christendom aan. Volgens de legende hebben ze Volusianus vermoord, waarna hij in Foix begraven werd, en later als martelaar vereerd. Historici gaan er tegenwoordig van uit dat de



Visigoten hem slechts een woonstee ergens in de vallei van de Ariège toewezenen met beperkte bewegingsvrijheid, en dat hij uiteindelijk een natuurlijke dood is gestorven. Waar die woonstee precies was is niet bekend, maar op grond van de ironische parallel tussen Volusianus en Havank gaan mijn gedachten gaan uit naar Ussat-les-Bains.

Ussat-Les Bains is echter niet bekend vanwege Havank. De bekendste Nederlander die er ooit verbleef was koning Lodewijk Napoleon, die als zovelen op de geneeskrachtige bronnen af kwam. Maar de bekendste – en beruchtste – naam die met Ussat-les-Bains verbonden is, is ongetwijfeld die van Marie Lafarge. Zij is, in tegenstelling tot wat Havank beweert, slechts bij één gifzaak betrokken geweest, en heeft slechts enkele maanden in Ussat-les-Bains gewoond, tussen haar vrijlating en haar overlijden op 7 november 1852.

*Lafarge* is een samentrekking van het Occitaanse *la farge*; *farge* betekent smederij of smidse, en duidt op een nederige afkomst. Dat klopt, maar alleen voor haar echtgenoot Charles Lafarge uit Vigéois, die inderdaad een gieterij bezat elders in de Corrèze. Zijn vijf jaar jongere bruid kwam uit een heel ander milieu. Zij werd op 15 januari 1816 te Parijs geboren als Marie-Fortunée Capelle; haar grootmoeder stamde af van koning Lodewijk de Dertiende, via een onecht kind uiteraard. Het huwelijk op 10 augustus 1839 kwam tot stand via een makelaar waarbij Charles zich heel wat welvarender heeft voorgedaan dan hij was, en Marie merkte pas bij aankomst in de Corrèze waar ze in getuind was. Gieterij en woonhuis waren in een voormalig kartuizer klooster gevestigd dat nogal in verval was geraakt na de revolutie, en het wemelde er van de ratten. Daartegen werden grote hoeveelheden rattenkruit ingezet, een arseenverbinding die legaal bij de apotheek gekocht was.

Op 13 januari 1840 overleed Charles na twee weken ziek te zijn geweest; men dacht aan cholera. Bedienden hadden Marie echter “iets” door zijn eten zien doen, en het proces werd het gesprek van de dag in heel Frankrijk. Het was een van de eerste keren dat een veroordeling tot stand kwam na toxicologisch forensisch onderzoek, waarbij ruime hoeveelheden arsenicum werden aangetoond in en om het huis, en zelfs in voedsel, maar nauwelijks in het lijk. Marie kreeg levenslang; in juni 1852 liet Napoleon de Derde haar vrij.

Tot op vandaag wordt getwijfeld aan haar schuld, vooral omdat de scheikunde in 1840 verre van trefzeker was; de arseentest was pas in 1836 ontwikkeld. In 1937 maakte Pierre Chenal een film over de zaak onder de jaloersmakende titel *L’Affaire Lafarge*. Havank moet die film gekend hebben, althans bij naam, want hij parafraseert deze aan het begin van hoofdstuk 13: ... *de moord hadden zien bedrijven die bereids in de Pers en in hun eigen kring bekend stond als ‘De Affaire Bavarde’*.

Diezelfde pers had een eeuw eerder Marie Lafarge gekenschetst als *bâtarde devenue empoisonneuse*, gifmengster geworden bastaardkind. Ziedaar de ware bron van de naam *Bavarde*.

De Schaduw zegt Madame Bavarde te hebben zien uitstappen in Ussat-les-Bains toen hij per bus op weg was naar Ax-les-Thermes. Inderdaad rijdt er een paar maal daags een bus tussen Foix en Ax-les-Thermes, parallel aan de spoorlijn. Ussat heeft ooit een stationnetje gehad maar het dorp is zo klein dat er geen treinen meer stoppen; ik weet niet of dat in Havanks tijd al zo was of

dat er andere redenen waren om de bus te nemen. Een veel wezenlijker vraag is echter wat de Schaduw in Ax-les-Thermes te zoeken had, en wat de rechtszaak betrof die hij met Silvère moest bijwonen en waarvoor ze dagenlang in Foix verbleven. Het boek geeft vrijwel geen enkele aanwijzing, maar we mogen aannemen dat het een ernstige misdaad betrof die daarom behandeld werd aan een *cour d'assises*. Er is in elk departement één hof van assisen, in de hoofdstad ervan; het hof te Foix behandelt dus zaken uit de gehele Ariège. Nergens blijkt de rechtszaak de gemoederen in het stadje te beroeren, zodat we aan de buitengebieden mogen denken. Wellicht heeft de Schaduw een kijkje ter plekke genomen; dat voert de gedachten naar Ax-les-Thermes.

We kunnen slechts raden naar de aard van de misdaad die twee zwaargewichten van de Sûreté Nationale uit Parijs naar Foix heeft gevoerd. Valsemunterij is een mogelijkheid, maar ik vermoed dat Havank, toen hij in 1941 min of meer geïnterneerd was in Ussat-les-Bains, aan andere dingen dacht bij het kaartlezen. Ax-les-Thermes ligt slechts 25 kilometer van de grens. Aan de andere kant ligt Spanje maar ook Andorra, en even ten oosten daarvan wordt de Spaanse enclave Llívia omringd door Frans gebied. Vrijheid! In 1950 speelde dat natuurlijk geen rol meer, maar ik kan mij een boek uit die tijd herinneren dat rondom Baarle-Hertog en Baarle-Nassau gesitueerd was en met als rode draad: botersmokkel.

Het is uiteraard speculatief, maar smokkel – van wel wat meer dan een pakje boter voor eigen gebruik – als onbenoemd onderwerp van de rechtszaak doet in ieder geval recht aan de inhoud van het boek en aan de geschiedenis van Havank zelf.

Een laatste los eindje nog tot besluit. Halverwege het al eerder genoemde hoofdstuk 13 nodigt Silvère de plaatselijke Hoofdinspecteur Florac uit om 's avonds met hem in de plaatselijke smultent 'Hostellerie Barbacane' te komen eten. Dat etablissement bestaat nog steeds:

<http://www.hotelbarbacane.fr>.

Er is zelfs een Nederlandse versie.



Marcel Versteeg  
December 2010